

Jolanta M. Marszalska
Warszawa

PREPOZYCI CYSTERSCY PARAFII LUDŹMIERSKIEJ DO POCZĄTKÓW XIX WIEKU W ŚWIETLE DOKUMENTÓW Z ARCHIWUM OPACTWA CYSTERSÓW W SZCZYRZYCU

Jedna z najstarszych parafii na Podhalu powstała w Ludźmierzu¹. Biskup krakowski Wisław zezwolił wojewodzie krakowskiemu Teodorowi Gryficie² wznieść świątynię ku czci Matki Boskiej (1234), przy której osadził cystersów³. Najazd Tatarów, stałe zagrożenie licznymi napadami oraz ciągłe powodzie i niesprzyjający klimat skłoniły zakon do przeniesienia klasztoru w dolinę rzeki Stradomki – do Szczyrzycy. Translokacja pierwotnego klasztoru miała miejsce w latach 1244–1245⁴. Każdorazowy opat cystersów ze Szczyrzycy zachował prawo patronatu nad parafią w Ludźmierzu. Począwszy od 1245 r. kościołem i parafią w Ludźmierzu kierował jeden z zakonników cysterskich, wyznaczony przez opata szczyrzyckiego i za zgodą biskupa krakowskiego. W XIII w. prepozytura ludźmierska obejmowała swoim zasięgiem prawdopodobnie całe Podhale⁵. Cystersi kierowali nią aż do XIX w. (1824). W tym czasie prepozytura zmieniła przynależność diecezjalną i została włączona do nowo powstałej diecezji tarnowskiej. Ponownie do diecezji krakowskiej powróciła w 1881 r. i taki stan utrzymuje się do chwili obecnej.

Pierwotne uposażenie klasztoru cystersów w Ludźmierzu – Szczyrzycu od 1234 r. do chwili śmierci Teodora Gryfity w 1238 r. obejmowało następujące miej-

¹ Temat został szerzej omówiony przez autorkę w opracowaniu monograficznym poświęconym klasztorowi w Szczyrzycu; zob.: J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku. Dzieje. Gospodarka. Kultura*, Kraków 2011, s. 273–290.

² *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy*, t. 4, z. 1, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, nr 438, s. 122; J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu*, s. 32–38.

³ Po raz pierwszy klasztor cystersów w Szczyrzycu został wymieniony jako fundacja wojewody krakowskiego Teodora Gryfity w 1234 r.; zob.: *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej: KDM), t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 26, s. 31–32.

⁴ J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu*, s. 42–43.

⁵ M. Łukaszczyk, *550 lat dekanatu nowotarskiego*, Nowy Targ 1998, s. 18.

sowości wraz z pobieranymi od nich dziesięcinami: Brunaczów, Długopole, Godusza, Gruszowiec, Krzyszkowice, Latoszyn, Ludźmierz, Mogilany, Niedzieliska (łąki), Straszęcín i Szczyrzyc⁶. Po translokacji klasztoru do Szczyrzycy w 1245 r. i po utworzeniu prepozytury cysterskiej w Ludźmierzu zmieniło się również jej uposażenie. Przeprowadzane wizytacje biskupie począwszy od końca XVI w. aż do 1728 r. wymieniają następujące miejscowości wchodzące w skład uposażenia prepozytury: Ludźmierz, Krauszów, Długopole, Morawczyna i Szreniawa. W 1561 r. opat klasztoru szczyrzyckiego Jan V Janowski⁷ nadał rolę leżącą za mostem nad Dunajcem w kierunku Szaflar prepozytowi ludźmierskiemu, z przeznaczeniem na założenie ogrodu:

...Agrum quendam eiusdem villae praefatae post pontem qui est in fluvio Dunaiec eundo ver-
sas in Schaflary [...] adscribendo perpetue libertati ecclesiasticae ut ipse praedicus Dominus
Praepositus possit et valeat sibi hortulanium in eodem agre construere⁸.

Pod koniec XVI w. w skład uposażenia parafii Ludźmierz weszły nowo powstałe miejscowości: Morawczyna i Szreniawa⁹. W 1592 r. wieś Morawczyna została bezprawnie zagarnięta konwentowi szczyrzyckiemu przez podczaszego krakowskiego Jana Pieniążka. Broniąc dóbr klasztornych opat Joachim Cieniawski¹⁰ wniósł w tej sprawie skargę do sądu grodzkiego, ten zaś opowiedział się po stronie klasztoru. Pieniążek nie zastosował się do wydanego wyroku sądowego, argumentując swoje stanowisko brakiem kompetencji sądu w tej sprawie i ostatecznie od wydanej decyzji odwołał się do Trybunału Koronnego w Lublinie. Sąd nie przyjął apelacji oskarżonego. Opat wraz z dwoma zakonnikami został zobligowany przez sąd do złożenia przysięgi, że sporne grunty są własnością konwentu. Przysięgę tę mieli złożyć w obecności sześciu świadków ze stanu szlacheckiego na najbliższych rokach sądowych ziemskich w Czchowie, po wydaniu orzeczenia Trybunału Koronnego¹¹. Morawczyna pozostała w rękach klasztoru i uposażenia kościoła w Ludźmierzu, o czym świadczą zapisy późniejszych wizytacji parafialnych.

Od samego początku prawo patronatu na instalację prepozyta w Ludźmierzu posiadali cystersi szczyrzyccy. Pierwszym potwierdzonym źródłowo prepozytem był zakonnik imieniem Stanisław (profes szczyrzycki), wzmiankowany pod rokiem 1439¹². Wystąpił on na dokumencie z 1439 r., w którym opat szczyrzycki Mikołaj potwierdził Januszowi Hermanowi, sołtysowi z Krauszowa, wcześniejszy doku-

⁶ J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycy*, s. 51.

⁷ J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycy od XIII do XX wieku*, Tyniec–Kraków 2006, s. 76–78.

⁸ Archiwum i Biblioteka cystersów w Szczyrzycy (dalej: Arch. i BOCist.), sygn. VI. 4.

⁹ Tamże, sygn. VI. 24.

¹⁰ J.M. Marszalska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycy*, s. 94–101.

¹¹ Arch. i BOCist., sygn. XI. 49; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 100.

¹² Arch. i BOCist., sygn. VI. 7.

ment z 21 listopada 1382 r. dotyczący sprzedaży sołectwa wsi klasztornej Krauszów mieszczaninowi krakowskiemu Stefanowi¹³.

Drugim potwierdzonym źródłowo prepozytem ludźmierskim był zakonnik imieniem Piotr (również profes szczyrzycki), odnotowany pod datą 1492. Wzmiankowany jest on na dokumencie z 23 stycznia 1492 r. potwierdzającym wcześniejszy dokument z 1434 r. oraz nadania opata szczyrzyckiego Dionizego z 1333 r., uczynione na rzecz Mikołaja Kuznicha. Wspomniany Kuznich otrzymał prawo do wykarczowania lasów dla założenia osady nad rzeczką Lepietnicą, naprzeciw Krauszowa i naprzeciw lasów leżących po obu brzegach Dunajca i Rogoźnika, nazwaną z czasem Ludźmierz. Uposażeniem wsi lokowanej na prawie magdeburskim miało być 16 łanów frankońskich¹⁴, z których sołtys otrzymał „unum mansum liberum praeter decimam”, karczmę i młyn, w którym ma mleć zboże prepozyta ludźmierskiego bez miary, ponadto prawo połowu ryb w rzece Dunajec i Rogoźnik pod warunkiem oddawania klasztorowi rocznie świeżych ryb i jednego łososia¹⁵. Być może następcą Piotra na prepozyturze w Ludźmierzu był Jakub z Wieliczki. W *Liber Mortuorum* klasztoru szczyrzyckiego zapisano: „A.D.1521 obiit Iacobus de Wieliczka, praepositus in Ludźmierz, profesus huius loci”. Wspomnienie o jego śmierci zamieszczono pod datą 30 października 1521 r.¹⁶

Kolejnym, czwartym (potwierdzonym w źródłach) prepozytem ludźmierskim był wzmiankowany Jan IV – niedoszły opat szczyrzycki. Rządy opackie miał objąć w 1525 r., lecz z bliżej nieznanых powodów nie doszło to do skutku. Historycznie potwierdzony jest fakt objęcia przez niego prepozytury w Ludźmierzu, gdzie zresztą wkrótce zmarł 23 maja 1528 r.¹⁷

Jako piąty w kolejności prepozyt ludźmierski odnotowany jest w źródłach klasztornych Walenty Jędroś z Goduszy. Przed 1561 r. był proboszczem w Górze św. Jana koło Szczyrzyca. Na podstawie zapisów źródłowych wiadomo, że opat Jan V Janowski powierzył mu w 1561 r. probostwo w Ludźmierzu: „...Abbatis Ioannis Ianowski eidem Valentino Jędrochowski Parocho in Ludźmierz quod factum est Anno 1561”¹⁸, gdzie przebywał do śmierci w 1582 r.¹⁹ Wkrótce po śmierci Walentego Jędroś z Goduszy, opat szczyrzycki Piotr Borowski wraz z konwentem: Szymonem

¹³ KDM, t. 1, nr 366, s. 433–435; Z. Strychowski, *De Origine et Fundatione Monasterij Ciricensis [...] anno 1627*, Arch. i BOCist., sygn. 3263, k. 85v–86v; *Zbiór dokumentów małopolskich* (dalej: ZDM), cz. 5, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Kraków–Wrocław 1962–1975, nr 1449, s. 401–402; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 52.

¹⁴ Arch. i BOCist., sygn. VI. 35 i sygn. VI. 36; Z. Strychowski, *De Origine [...]*, k. 91; KDM, t. 1, nr 194, s. 229–230; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 50, 63.

¹⁵ Tamże, s. 35.

¹⁶ *Liber Mortuorum [...] abbas sciricensis A.D.1641*, [knlb], Arch. i BOCist., sygn. O.VII.6, nr inw. 714.

¹⁷ „23 dies maj A.D. 1528 obiit R. Dnus Joannes primo abbas huius loci postea praepositus in Ludźmierz”, tamże.

¹⁸ Arch. i BOCist., sygn. VI. 7.

¹⁹ Tamże, sygn. VI. 3; sygn. VI. 4; sygn. VI. 6; sygn. VI. 7; sygn. VI. 21; sygn. VI. 22.

Koszyckim – przeorem, Janem z Chroberzy – podprzeorem i kantorem, Stanisławem z Kobielnika – kustoszem oraz z pozostałymi członkami konwentu prezentowali biskupowi krakowskiemu na prepozyturę ludźmierską ks. Kaspra Jackowskiego – kapłana diecezjalnego. Instytucja kanoniczna została mu udzielona 23 marca 1582 r.²⁰ Była to pierwsza prezenta i instalacja na prepozyturę ludźmierską – na ile źródła klasztorne pozwalają uchwycić – kapłana niebędącego zakonnikiem opactwa cystersów w Szczyrzycu. Prawdopodobnie bezpośrednim następcą Jackowskiego na prepozyturze ludźmierskiej był ks. Stanisław Białkowski. Po raz pierwszy wzmiankowany jest jako prepozyt ludźmierski w 1593 r.²¹ Za jego rządów została przeprowadzona wizytacja parafii przez prepozyta tarnowskiego Krzysztofa Kazimirskiego w 1596 r. Rok później po przeprowadzonej wizytacji (1597) Stanisław Białkowski zrezygnował z prepozytury ludźmierskiej²².

Konwent szczyrzycki stanął w obliczu kolejnej obsady personalnej w Ludźmierzu. Opat Joachim Cieniawski wraz z Szymonem – przeorem, Stanisławem – podprzeorem, Janem Zarczyckim – kantorem, Janem z Mogiły – sukcentorem, Melchiorrem z Sulejowa – cellariuszem, Adamem Cieniawskim z Kazimierza (brat opata) i pozostałym konwentem prezentował konsystorzowi krakowskiemu na prepozyturę ludźmierską zakonnika szczyrzyckiego – Jerzego Głoda. Instytucji kanonicznej przedstawianemu kandydatowi udzielił 21 maja 1597 r. Stanisław Krasieński z Krasnego, wikariusz generalny i oficjał krakowski, scholastyk gnieźnieński i kustosz płocki²³. Cysters Jerzy Głód sprawował swe rządy około 10 lat. Prepozytem ludźmierskim pozostał do śmierci, która nastąpiła w 1607 r. W tym też roku ówczesny przeor klasztoru szczyrzyckiego Jan Zarczycki (był vacat na urzędzie opackim) prezentował na urząd prepozyta ludźmierskiego kolejnego zakonnika – Adama Pacioraka²⁴. Złożył on profesję wieczystą w 1591 r. na ręce opata Joachima Cieniawskiego. Świeceń kapłańskich udzielił mu w 1599 r. biskup krakowski kardynał Jerzy Radziwiłł²⁵, zaś instytucji na prepozyturę ludźmierską udzielił 23 września 1607 r. biskup krakowski Piotr Tylicki²⁶. Adam Paciorek krótko pozostawał na urzędzie prepozyta ludźmierskiego. Z nieznanymi przyczyn i w bliżej nieznanymi okolicznościach zastąpił go Marcin Radlicki w 1609 r. W tym czasie opat szczyrzycki Stanisław Drohojowski²⁷ wraz z konwentem prezentował do Ludźmierza kolejnego zakonnika. Był nim Adam Cieniawski z Kazimierza koło Krakowa, brat byłego opata Joachi-

²⁰ Tamże, sygn. VI. 26.

²¹ Tamże, sygn. VI. 22.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże, sygn. VI. 16; sygn. VI. 21; sygn. VI. 22.

²⁵ *Servitus Sancta [...] descriptus 1751*, s. 11, Arch. i BOCist., bez sygn.; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMK), *Wizytacja parafii Ludźmierz z 1608 r.*, w: *Visitatio exterior diversarum diecesis cracoviensis Domini Petro Tylicki, episcopo cracoviensis [...] Anno 1608*, s. 633, sygn. AVCap. 25.

²⁶ Arch. i BOCist., sygn. VI. 1; sygn. VI. 16; sygn. VI. 22.

²⁷ J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 103–115.

ma. Instytucja kanoniczna została udzielona Cieniawskiemu 30 marca 1609 r.²⁸ Nie wiadomo do kiedy Adam Cieniawski sprawował urząd prepozyta ludźmierskiego i kiedy zastąpił go inny zakonnik – Jakub Teszkowicz. O tym ostatnim wiadomo zaledwie, że w 1625 r. zrezygnował z probostwa ludźmierskiego.

Opat Drohojowski ponownie prezentował na wakujący urząd prepozyta Bartłomiej Panckiego, kapłana diecezji krakowskiej. Instytucji kanonicznej udzielił mu wikariusz generalny i oficjał krakowski Jan Zerzyński²⁹. Pancki przez około 30 lat pozostawał prepozytem ludźmierskim. Przez okolicznych proboszczów był wielokrotnie pozywany przed konsystorz biskupi w Krakowie w różnych drażliwych sprawach. I tak w 1640 r. proboszcz parafii w Nowym Targu Andrzej Gawłowski pozwał ks. Bartłomiej Panckiego oskarżając go, że sprawował posługi duszpasterskie nie na swoim terenie³⁰, o podobne praktyki w 1646 r. oskarżył Panckiego Jerzy Cezariusz, proboszcz parafii w Czarnym Dunajcu³¹.

Wyżej wymienione nadużycia w sprawowaniu duszpasterstwa jakich dopuszczał się Bartłomiej Pancki sprawiły, że w 1655 r. za zgodą dziekana nowotarskiego Jerzego Cezariusza (dziekan od 1651 r.)³² wspomniany prepozyt otrzymał komendarza w osobie Jana Kantego Łaganowskiego – przeora klasztoru cystersów w Szczyrzycu³³. Łaganowski sprawował zaledwie dwa lata komendę w Ludźmierzu. Zapewne po jego śmierci (więcej źródła o nim nie wspominają) ks. Bartłomiej Pancki otrzymał jako komendarza dotychczasowego opata szczyrzyckiego Krzysztofa Lipnickiego. Ten zaś po niespełna miesiącu sprawowania urzędu opackiego (10 września – 23 października 1657 r.) zrezygnował z niego przenosząc się na komendę w Ludźmierzu. Instytucji udzielił mu 23 października 1657 r. biskup Mikołaj Oborski, archidiacon krakowski, kantor poznański i administrator diecezji krakowskiej³⁴. Komendarz ludźmierski Krzysztof Lipnicki zmarł 3 maja 1658 r.³⁵ Po jego śmierci ks. Pancki nie otrzymał już nowego komendarza. Duszpasterzował w Ludźmierzu jeszcze przez cztery lata, aż do śmierci, która nastąpiła w 1662 r.³⁶ Kolejny opat szczyrzycki Przemysław Domiechowski wraz z przeorem Robertem Chmielowskim (i całym konwentem) w 1662 r. prezentowali na prebendę ludźmierską zakonnika szczyrzyckiego – Władysława Dembińskiego (vel Dębińskiego). Instytucji kanonicznej udzielił prezentowanemu kandydatowi (10 maja 1662 r.) sufragan krakow-

²⁸ Arch. i BOCist. sygn. VI. 9; sygn. VI. 22.

²⁹ Tamże, sygn. VI. 21; sygn. VI. 22.

³⁰ Tamże, sygn. VI. 12.

³¹ Tamże, sygn. VI. 14.

³² M. Łukaszyk, *550 lat dekanatu nowotarskiego*, s. 133.

³³ Arch. i BOCist., sygn. VI. 21; Arch. i BOCist., sygn. VI. 22.

³⁴ Tamże; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 129.

³⁵ *Servitus Sancta coram Deo [...] descriptus 1751*, s. 19, Arch. i BOCist., bez sygn.; *Liber Mortuorum [...] abbatis sciricensis A.D1641*, [knlb], Arch. i BOCist., sygn. O.VII.6, nr inw. 714; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 129–130.

³⁶ Arch. i BOCist., sygn. VI. 22.

ski, wikariusz generalny i oficjał – Mikołaj Oborski³⁷. Po kilku latach sprawowania urzędu proboszcza w Ludźmierzu Dembiński (vel Dębiński) zrezygnował z zajmowanej funkcji i przeniósł się na bardziej intratne beneficjum w Ściborzycach³⁸. Zapewne wówczas beneficjum ludźmierskie otrzymał ks. Stanisław Gościewicz (vel Gościejewicz), duchowny diecezji krakowskiej. Na podstawie zachowanych informacji źródłowych wiadomo, że ks. Gościewicz wystarał się w 1670 r. o probostwo w Tymbarku³⁹, nie rezygnując z prepozytury w Ludźmierzu. Takie zachowanie ks. Gościewicza spotkało się z ostrą reakcją konsystorza krakowskiego, który wezwał go do wyjaśnienia swojego zachowania⁴⁰. Jednocześnie jako komendarza do prepozytury ludźmierskiej wyznaczono cystersa szczyrzyckiego Macieja Błotnickiego (pochodzącego z Barczowa), któremu sufragan krakowski Mikołaj Oborski 8 lutego 1670 r. udzielił instytucji kanonicznej⁴¹.

Źródła nie wzmiankują, kiedy zakończyła się sprawa z ks. Gościewiczem, natomiast wiadomo, że Maciej Błotnicki przez najbliższych 47 lat, aż do swojej śmierci 8 listopada 1717 r., sprawował duszpasterstwo w parafii ludźmierskiej⁴², gdzie – promując kult maryjny – założył Bractwo Szkaplerza Świętego. Kiedy umierał liczył 99 lat życia, 72 życia zakonnego i 62 lata kapłaństwa⁴³. Odcisnął znaczący ślad w pracy duszpasterskiej sprawowanej przez niemal pół wieku w prepozyturze ludźmierskiej. Po jego śmierci kolejny opat szczyrzycki Mikołaj Romiszowski (wraz z konwentem) prezentowali na zawakowane beneficjum dotychczasowego przeora klasztoru szczyrzyckiego – Jana Rusockiego⁴⁴. Instytucji kanonicznej na probostwo udzielił mu 23 listopada 1717 r. biskup krakowski Kazimierz Łubieński⁴⁵. Rusocki zmarł 17 marca 1721 r.⁴⁶, po czterech latach pracy w Ludźmierzu. Opat Mikołaj Romiszowski ponownie przedstawił biskupowi krakowskiemu jako kandydata na urząd prepozyta wieloletniego przeora klasztoru cystersów w Szczyrzycu – Benedykta Kmitę⁴⁷. 9 kwietnia 1721 r. biskup krakowski Konstanty Szaniawski

³⁷ Tamże, sygn. VI. 15; sygn. VI. 22.

³⁸ *...Post translationem Religiosi Dembiński ad panguius beneficium Ordinis sui in Sciborzyce...* Por.: Arch. i BOCist., sygn. VI. 22.

³⁹ Tamże, sygn. VI. 21.

⁴⁰ Tamże, sygn. VI. 20.

⁴¹ Tamże, sygn. VI. 21; sygn. VI. 22.

⁴² *Liber Mortuorum [...] abbatis sciricensis A.D1641*, [knlb], Arch. i BOCist., sygn. O.VII.6, nr inw. 714.

⁴³ *Servitus Sancta [...] descriptus 1751*, s. 17, Arch. i BOCist., bez sygn.

⁴⁴ Arch. i BOCist., sygn. III. 12; sygn. V. 228; sygn. XVI. 229; sygn. XVI. 268; sygn. XVI. 269; J.M. Marszańska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 146.

⁴⁵ Arch. i BOCist., sygn. XVII. 10a; sygn. XVII. 10b.

⁴⁶ *Liber Mortuorum [...] abbatis sciricensis A.D1641*, [knlb], Arch. i BOCist., sygn. O.VII.6, nr inw. 714.

⁴⁷ Odbił studia w Krakowie u dominikanów, następnie w Częstochowie, Welehradzie na Morawach i Ołomuńcu. Bezpośrednio przed prezentą opacką na opróżnione beneficjum ludźmierskie, reprezentował opata Romiszowskiego na kapitule prowincjalnej w Łądzie; por.: B. Reydlewicz,

zatwierdził go na prepozyturze w Ludźmierzu⁴⁸. Po śmierci Benedykta Kmity (22 kwietnia 1727 r.)⁴⁹ prawie natychmiast opat Mikołaj Romiszowski (wraz z konwentem) prezentował konsystorzowi krakowskiemu następcę zmarłego prepozyta w Ludźmierzu – zakonnika cysterskiego Stefana Poznańskiego⁵⁰. Wikariusz generalny i oficjał krakowski Michał z Granowa Wodzicki udzielił mu kilka dni później – 28 kwietnia 1727 r. – instytucji kanonicznej na zawakowane beneficjum⁵¹. Po czterech latach pracy duszpasterskiej w Ludźmierzu, w 1731 r. został zwolniony z obowiązków prepozyta. Odznaczał się dużymi zdolnościami artystycznymi. Dla klasztoru szczyrzyckiego w 1734 r. wykonał *Sanctorale Commune*. Kilka lat później, w 1742 r. dokumenty klasztorne wymieniają go jako kantora klasztornego. Był również współautorem kroniki klasztornej *Revisio Praediorum Inventariorum ac omnis Supellectilis ad Oeconomiam In Vallis Monasterij Ciricensis* z 1742 r., obok przeora Antoniego Stawskiego i Józefa Siewierza⁵². Po jego śmierci (zm. 14 stycznia 1749 r.) opat szczyrzycki Józef Aleksander Gurowski prezentował na prepozyturę ludźmierską kolejnego zakonnika – Roberta Kozłowskiego, który profesję zakonną złożył na ręce opata Mikołaja Romiszowskiego 29 lipca 1725 r. W 1730 r. Kozłowski reprezentował opata Józefa Aleksandra Gurowskiego na kapitule prowincjalnej w Sulejowie. Instytucja kanoniczna na probostwo ludźmierskie została mu udzielona przez konsystorza krakowskiego w 1732 r.⁵³ Zaledwie trzy lata był proboszczem ludźmierskim, analogicznie jak jego poprzednik został odwołany z tej funkcji przez opata w 1735 r. Opat Józef Aleksander Gurowski przedstawił konsystorzowi krakowskiemu jego następcę i dotychczasowego podprzeora klasztoru – Rajmunda Gurczyńskiego⁵⁴. Wikariusz generalny i oficjał krakowski Michał z Granowa Wodzicki udzielił Gurczyńskiemu 22 września 1735 r. instytucji kanonicznej na zawakowane beneficjum⁵⁵. Rajmund Gurczyński złożył na ręce opata Mikołaja Romiszowskiego w 1725 r. profesję zakonną⁵⁶. Nie wiadomo do kiedy sprawował

Provisio I [...], s. 289, Arch. i BOCist., sygn. 754; sygn. XIX. B. 13. Zmarł w Ludźmierzu w 1727 r.; por.: Arch. i BOCist., sygn. XVII. 14; J.M. Marszałka, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 146.

⁴⁸ Arch. i BOCist., sygn. XVII. 12.

⁴⁹ *Liber Mortuorum* [...] *abbatis sciricensis A.D1641*, [knlb], Arch. i BOCist., sygn.O.VII.6, nr inw. 714.

⁵⁰ *Servitus Sancta* [...] *descriptus 1751*, s. 27, Arch. i BOCist., bez sygn.

⁵¹ Arch. i BOCist., sygn. XVII. 14. Stefan Poznański, ur. 2 marca 1700 r., pochodził z Borzęcinka, profesję zakonną złożył na ręce opata Mikołaja Romiszowskiego 14 lipca 1722 r., zm. 14 stycznia 1749 r.; por.: *Servitus Sancta* [...] *descriptus 1751*, s. 27, Arch. i BOCist., bez sygn.

⁵² Tamże; J.M. Marszałka, *Biblioteka opactwa cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków*, 2008, nr 9, s. 378–379.

⁵³ *Servitus Sancta* [...] *descriptus 1751*, s. 28, Arch. i BOCist., bez sygn.

⁵⁴ Arch. i BOCist., sygn. XIX. B. 19; sygn. XXIV. 136; J.M. Marszałka, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 153.

⁵⁵ Arch. i BOCist., sygn. VI. 119; sygn. XVII. 15.

⁵⁶ W 1728 r. został skierowany na studia filozoficzne do Kolegium Mogiłskiego, zaś 4 grudnia 1729 r. sufragan krakowski Michał Kunicki udzielił mu święceń kapłańskich; por.: *Servitus Sancta* [...] *descriptus 1751*, s. 29, Arch. i BOCist., bez sygn.

urząd prepozyta ludźmierskiego, wiemy natomiast, że od roku 1745 był przeorem w klasztorze szczyrzyckim. Jako przeor konwentu w 1748 r. w kilku miejscach uzupełniał najstarszy kopiarz szczyrzycki, tzw. *Origo* – spisywany wcześniej przez Zygmunta Strychowskiego. Fakt ten potwierdził własnoręcznym podpisem na s. 114 wspomnianego kopiarza: „X. Raymundus Gurczyński na ten czas konwentu Cijrzickiego Przeor, 2 Augusta 1748 zapisałem własną ręką”⁵⁷. Prepozyt Gurczyński pozostawił też na kilku księgach swoje odręczne wpisy informujące o ich zakupie i wysokości kwoty, jaką uiścił za nabyte dzieło. Z pozostawionego zapisu można wnioskować, iż był także kaznodzieją klasztornym. I tak na karcie tytułowej dzieła Macieja Fabera *Concionum opus tripartitum...* (Kolonia 1717) zapisał: „Hoc opus comparavit fr. Raimundus Gurczyński proffessus Ciricensis S. Ord. Cisterciensis PT Parochus In Ludźmierz pro suo Monasterio 1740 constant In crudo fl. 36”⁵⁸, zaś na karcie tytułowej dzieła Michała od św. Katarzyny *Nova et magna grammatica religiosa per sermones Morales...* (Kolonia 1721) odnotował: „Hoc opus comparavit p. Raimundus Gurczyński P. concionator Ciricensis S. Ord. Cisterciensis pro usu Fratrum pro anima [...] flo. 15, Anno Domini 1732”⁵⁹. Ważną informacją pozostawioną na kartach tytułowych dzieł jest fakt, że Rajmund Gurczyński nabył księgi pełniąc funkcję prepozyta ludźmierskiego.

Pod rokiem 1777 źródła klasztorne wzmiankują już kolejnego prepozyta ludźmierskiego, profesora koronowskiego Stanisława Komierowskiego⁶⁰. Zachowany z tego roku inwentarz plebański zawiera interesującą informację o bibliotece prywatnej i parafialnej prepozyta ludźmierskiego. W jego bibliotece, przekazanej w 1777 r. do parafii, znajdowały się pozycje z literatury kaznodziejskiej, m.in.: Samuela Wysockiego *Kazania na święta całego roku*, Andrzeja Murczyńskiego *Kazania na święta całego roku*, Alojzego Zabilskiego *Kazania na zaczęcie trybunałów koronnych*; *Speculum exemplarum Polskie*, z filozofii: Marcina Bonaciny *Philosophia moralis*; *Rituale parvum*⁶¹. Oprócz ksiąg należących do prywatnego zbioru ks. Komierowskiego w inwentarzu odnotowano księgi będące własnością prepozytury ludźmierskiej, w tym księgi dotyczące fundacji ludźmierskiej: *Liber variorum descriptionum circa fundationem ecclesiam ludzimiriensis scriptus in magno folio*, księgi metrykalne: *Libri metrices Baptizatorum, Copulatorum et Mortuorum numero*, listy, katechizmy, dykcjonarze i popularne w tym czasie kazania uznanych kaznodziejów zakonnych. Były wśród nich: *Epistola Pasteralis in 4-to Lipskiego*; *Fabi, Incarnati in 8-vo*; *Katechizm Polski in 8-vo*; *Knapius, Polski z Łacińskim in 4-to*; *Kazania na święta różne x. Ignacego Anioła Gurczyńskiego in 4-to*; *Kazania na niedziele roczne x. Benedykta Scholarum Piarum od s. Józefa in folio*; *Kazania niedzielne Antoniego Węgrzyno-*

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Arch. i BOCist., sygn. D.V., nr inw. 1379.

⁵⁹ Tamże, sygn. E.I.1., nr inw. 1304.

⁶⁰ *Inwentarz kościoła ludźmierskiego [...] Anno Domini 1777*, Arch. i BOCist., sygn. VI. 126.

⁶¹ Tamże.

wicza *Reformata in folio*; *Kazania niedzielne x. Jana Wolskiego SJ in folio*; *Skarb karmelitański o Bractwie Szkaplerza Świętego, Authore anonimo*⁶².

Przed rokiem 1824, czyli do chwili przejścia parafii w Ludźmierzu przez diecezję tarnowską i obsadzenia jej przez duchownych diecezjalnych, źródła wymieniają jeszcze jednego prepozyta ludźmierskiego. Był nim cysters Onufry Tobiaszewski⁶³. W 1790 r. został proboszczem w Ludźmierzu, urząd sprawował przez 34 lata, do śmierci 12 września 1824 r.: „...Item Admodum Reverendus Dominus Onuphrius Tobiaszewski [...]. Parochus actualis Ludzimiriensis per annos 34 eatis, suae 75 senior et emeritus, proffessus noster, Anno D[omi]ni 1824”⁶⁴.

Jak zaznaczono, w 1824 r. parafia w Ludźmierzu została przejęta przez diecezję tarnowską, a w 1881 r. przez diecezję krakowską. Pełniący funkcję przeora klasztoru szczyrzyckiego Wincenty Wojciech Kolor w 1866 r. zanotował:

...Przy kościele ludźmierskim duszpasterstwo aż do roku 1824 pozostawiono. Z jakich zaś powodów i tę ostatnią działalność na nowotarskiej dolinie xx. Cystersom odebrano i duszpasterstwo świeckim plebanom poruczono nie można dotąd dokładnie zbadać. To tylko jest pewne, że po roku 1824 pozostał tylko jedyny pomnik działalności Cystersów w dolinie podtatrzańskiej a tym był pierwotny kościółek pocysterski w Ludźmierzu z drzewa modrzewiowego, który jednakże przed kilku laty został zupełnie zniesiony i nowym murowanym zastąpiony, a tak z wielką boleścią serca naszego zniknął ostatni ślad pracy ojców naszych w dolinie nowotarskiej⁶⁵.

Przez pierwsze lata po przejściu parafii ludźmierskiej przez diecezję tarnowską prepozytura była jeszcze obsługiwana przez zakonników szczyrzyckich. Po śmierci prepozyta Onufrego Tobiaszewskiego (zm. 12 września 1824 r.) ówczesny biskup diecezji tarnowskiej Grzegorz Tomasz Ziegler mianował 17 września 1824 r. kolejnym administratorem prepozytury zakonnika szczyrzyckiego i zarazem dotychczasowego wikariusza w Ludźmierzu – Tesselina Henkela (1820–1823)⁶⁶. W latach 1820–1823 pełnił on funkcję przeora w klasztorze w Szczyrzycu, będąc jednocześnie nauczycielem w przyklasztornej szkole prowadzonej przez cystersów. W latach 1824–1828 sprawował obowiązki prepozyta parafii ludźmierskiej, był też ostatnim jej prepozytem cysterskim (parafia obsadzana przez opactwo cystersów w Szczyrzycu od 1234 r.).

Prepozytura ludźmierska swoje powstanie zawdzięcza cystersom, którzy przenosząc się ze swojej macierzy do Szczyrzycy (1244–1245) pozostawili Ludźmierz

⁶² Tamże.

⁶³ Święcenia kapłańskie przyjął w 1776 r., zaś w latach 1782–1788 pełnił urząd przeora konwentu szczyrzyckiego. Podczas studiów w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym Cystersów w Mogile przepisał w latach 1774–1775 dziełko *Tractatus dogmatico-speculativus...*; zob.: J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 177; H. Leszczyński, *Z dziejów Kolegium Prowincjalnego Cystersów w Mogile*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 447.

⁶⁴ *Liber Mortuorum [...] abbatis sciricensis A.D1641*, [knlb], Arch. i BOCist., sygn.O.VII.6, nr inw. 714.

⁶⁵ Arch. i BOCist., sygn. XXV. 32.

⁶⁶ Tamże, sygn. XVII. 47a; J.M. Marszalska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy*, s. 191–192.

w swoich rękach, tworząc z niego ważny ośrodek życia parafialnego na Podhalu. Przez kilka najbliższych wieków (do XIX w.) klasztor szczyrzycki decydował o obsadzie prepozytury, najczęściej spośród własnych (cysterskich) szeregów. Niniejszy artykuł, opierając się na zachowanych archiwaliach klasztoru cystersów w Szczyrzycu, zawiera zestawienie składu osobowego prepozytów w ciągu wieków. Może jednocześnie posłużyć jako punkt wyjścia do dalszych badań prosopograficznych, a zwłaszcza do ukazania roli religijno-społecznej i oddziaływania prepozytury ludźmierskiej na rozwój życia religijnego Podhala.

SUMMARY

CISTERCIAN PROVOSTS OF THE LUDŹMIERZ PARISH UNTIL THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY IN THE LIGHT OF DOCUMENTS FROM THE ARCHIVES OF THE CISTERCIAN ABBEY IN SZCZYRZYC

One of the oldest parishes in Podhale was founded in Ludźmierz. The Cracow Bishop Wisław allowed the voivode of Kraków Teodor Gryfita to raise a shrine in honour of the Virgin Mary (1234), where he settled the Cistercians. Every subsequent Cistercian abbot from Szczyrzyc retained the patronage over the parish in Ludźmierz. Beginning in 1245, the church and parish in Ludźmierz were managed by one of the Cistercian monks, appointed by the Szczyrzyc abbot and with the consent of the Bishop of Kraków. In the thirteenth century, Ludźmierz provosts probably covered the entire Podhale area. It remained under the Cistercian management until the nineteenth century (1824). At that time it also changed its diocesan affiliation and was incorporated into the newly established diocese of Tarnów. The first provost, confirmed by sources, was a monk named Stanisław – a monk from Szczyrzyc, mentioned in the year 1439. Until the 19th century, sources mention about a dozen monks who performed their pastoral duties in Ludźmierz provosty.

Key words: the Cistercian, the abbey, the provosty, Szczyrzyc, Ludźmierz.

Słowa kluczowe: cystersi, opactwo, Szczyrzyc, prepozytura, Ludźmierz.